

Maja Larsson, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet

Den normala kroppens gränser: Om hermafroditism, medicinsk klassificering och kontroll, 1750-1850

Syftet med detta projekt har varit att studera hur den svenska medicinska diskussionen om normalitet och avvikelse med avseende på kön och sexualitet förändrades under perioden 1750-1850. Hur såg mötet mellan läkare och människor vars könstillhörighet inte upplevdes som helt entydig ut? På vilka sätt ingick medicinens klassificeringar och sjukförklaringar av hermafroditer, tveköningar och man-kvinnor i det kulturella forandet av ett allt viktigare ideal om en tydligt könsbestämd och heterosexuellt orienterad individ?

Projektets tre viktigaste resultat

Projektet visar att hermafroditism i svensk historia har diskuterats sedan länge och att konkreta tvetydigheter i fråga om människors kön uppmärksammades i kyrkoböcker redan under 1600-talet.

Det är dock först under 1700-talets senare del som hermafroditism blir en angelägenhet för medicinen och med utgångspunkt i svensk rättsmedicin och i medicinska artiklar och rapporter ur Kungliga Svenska vetenskapsakademiens handlingar, Svenska läkarsällskapets handlingar, årsböcker och tidskrift *Hygiea* har teorier om hermafroditism liksom konkreta möten mellan hermafroditer och läkare kunnat följas.

Här återfinns 1787 ett av de allra tidigaste fallen av hermafroditism i svensk medicin, rödfärgaren Jonas Nilsson, som med sin tvetydiga kropp gav upphov till en långvarig diskussion om könets kategorier. Nilssons möte med vetenskapen kan betraktas som startskottet för en så kallad medikalisering av hermafroditer i Sverige och projektets avgjort viktigaste resultat är att det visar hur denna process såg ut före 1850.

Inte minst rättsmedicinen och botaniken hade i det svenska sammanhanget stor betydelse för hur hermafroditen blev ett ämne för vetenskapen. Just rättsmedicinen knyter även an till ett av projektets mer omfattande syften, nämligen att bidra till en internationellt livaktig diskussion om när och i vilket sammanhang medicinska föreställningar om homosexualitet växer fram som en meningsskapande motbild till en normerande heterosexuellt orienterad individ.

Michel Foucault har påpekat att den homosexuella människan efterträder hermafroditen som den nya tidens monsterfigur under sent 1700- eller tidigt 1800-tal och detta är en tanke som funnits med även i föreliggande projekt. Intressant nog visar det sig också att medicinska föreställningar om lesbiskhet formulerades i svensk rättsmedicin redan under 1800-talets första hälft och just i samband med klassificeringar och definitioner av hermafroditism.

Självva ordet 'lesbisk', har liksom en normerande diskussion om kvinnors samkönade sexualitet, i tidigare forskning annars ansetts dyka upp i svenskan långt senare.

I projektet uppmärksammas även Carl von Linné för sin tidiga teori om hur naturen kan vara full av hermafroditiska växter medan detta tillstånd är långt ovanligare bland djuren. Linné har i tidigare internationell forskning ibland beskrivits som låst i ett heterosexuellt tvåkönstänkande och oförmögen att till fullo se naturens mångfaldiga former av olika kön, sexualiteter och fortplantningsformer.

I projektet granskas denna tes och slutsatsen är att det förhåll sig precis tvärtom. Hermafroditism var definitivt ett ämne för den världsberömda botanikern och hans vetenskapliga terminologi kom till och med att integreras i den medicinska förståelsen av mänskliga hermafroditer under tidigt 1800-tal.

Projektets två viktigaste publikationer

Projektets viktigaste publikationer utgörs av en monografi och en uppsats, varav den förstnämnda har arbetstiteln "Hermafroditen och det tvetydiga könets politik i svensk medicin" (planerad utgivning under 2008). Denna bok handlar i första hand om hermafroditen i svensk medicin under 1700- och tidigt 1800-tal men inleds med en vidare diskussion om dess symboliska roll som gudom och monster i europeisk kultur före 1700-talet. Inom myter, religiösa ursprungsberättelser, filosofi och vetenskap har hermafroditen diskuterats från antiken och framåt och parallellt kunnat förstås både som en symbol för en androgyn gudom inte känner några materiella gränser och som ett illavarslande tecken på kroppslig monstrositet. Det introducerande bakgrundskapitlet rymmer även en diskussion om tidiga användningar och innebörder av ordet 'hermafrodit' i 1600-talssvenskan, bland annat hos Olof Rudbeck.

Hermafroditism var före 1700-talet än så länge inget ämne för systematiska studier inom den svenska vetenskapens ram medan kyrkböckerna allt sedan 1600-talet registrerat så kallade hermaphrodita som fötts i socknarna. 1787 dyker så Jonas Nilsson upp i det medicinska materialet och kring hans ovanliga kropp uppehåller sig läkare under åtminstone ett par generationer. När medicinen börjar inbegripa hermafroditer i sina rapporter, teorier och undersökningar följer också en noggrann klassificering av tvetydiga kön. En generell enighet råder decennierna kring år 1800 om att det finns kvinnliga hermafroditer, manliga hermafroditer, könlösa hermafroditer och i tidiga rättsmedicinska handböcker nämns även dubbelkönade hermafroditer.

Medikaliseringen av hermafroditer innebär dock att den dubbelkönade eller äkta hermafrodit som beskrivits i olika genrer ända sedan antiken ersätts av pseudohermafroditen eller den falska hermafroditen, vilken bara skenbart är dubbelkönad.

En kropp anses från och med sekelskiftet 1800 inte längre kunna vara både kvinnlig och manlig och hermafroditen försvinner ur det mänskliga medvetandet. I Sverige är denna utveckling tydlig inom den genre av rättsmedicinska handböcker som mellan 1769 och 1852 systematiskt tog upp frågor om tvetydigt kön.

Monografin handlar i hög utsträckning om hur tvetydigt kön i svensk historia har kommit att bli ett ämne för vetenskapen och detta införlivande skiljer sig naturligtvis på flera sätt från situationen i exempelvis England och Frankrike. Bland annat finns i den svenska traditionen en betydelsefull närhet mellan botaniken och medicinen vilket diskuteras i ett kapitel om Carl von Linnés sexualsystem. Här visas hur Linné genererade en terminologi kring kön som blev gångbart inte bara i förståelsen av växter utan även av mänskliga hermafroditer.

I svensk medicin var under 1800-talets första hälft anatomiprofessorn Anders Retzius en viktig person och i studien diskuteras av hans möten med konkreta fall av hermafroditism men även mer teoretiska rön såsom mottagandet av den franska zoologen Geoffroy Saint-Hilaires tankar om kroppsliga avvikelser och hermafroditism på 1830-talet. Saint-Hilaire presenterade en grundläggande teori som legitimerade tanken på hermafroditism, inte som en gränsöverskridande dubbelvarelse, utan som ett utslag av en biologisk utvecklingsprocess som av olika anledningar avstannat på en viss nivå redan under fosterstadiet. Kanske kunde denna patologi vid närmare undersökningar faktiskt säga något om den normala anatomin i dess tidiga form?

När studien avslutas kring 1850 visar dock ett omtalat fall om ”en kvinna som hållits för att vara genus masculinum” att svenska läkare ännu inte var eniga om vad hermafroditism egentligen är. Den vetenskapliga terminologin var fortfarande långt ifrån enhetlig och bedömningarna av tvetydigt kön skilde sig åt mellan olika läkare. Hermafroditens sociala klass och livsstil beaktades noga och än så länge flöt vetenskapliga tankar om kön, sexualitet och genus ofta samman på ett avgörande vis.

Inom ramen för projektet har den medicinska förståelsen av kroppsliga avvikelser även studerats ur ett mer generellt perspektiv och genererat en enskild uppsats om monstuösa kroppar under 1700- och tidigt 1800-tal.

Uppsatsen heter "Understanding the monstrous body: Unusual births in Swedish eighteenth and early nineteenth century" och det viktigaste med den är att den visar hur även den monstuösa kroppen tämjs inom ramen för det tidiga 1800-talets svenska medicin. De paradoxala kroppar med för få, för många eller ovanligt formade kroppsdelar som tidigare utmanat gränsen mellan djur och människa, jag och du, kropp och själ kom precis att avmystifieras och förstås inom ramen för en vetenskaplig rationalitet.

Nya forskningsfrågor som har genererats genom projektet

Hermafroditens och den monstruösa kroppens undersöks i detta projekt under en tidig fas av svensk medicinhistoriska och det är naturligtvis önskvärt med studier av andra perioder och genrer. Finns det exempelvis några hermafroditer inom ramen för 1600- och 1700-talens rättshistoriska källor?

Hermafroditens juridiska status diskuteras i föreliggande projekt inom ramen för svensk rättsmedicin men det kan även varar relevant att studera om hermafroditer förekom i rättegångar. Även det begreppshistoriska perspektivet kan vara intressant att utveckla. Hur har ordet 'hermafrodit' använts i svenskan och vad har det haft för innebörd? Vad är det för slags genusordningar som denna paradoxala könsöverskridare har utmanat? Är det som Foucault antyder så att den homosexuella individen ersätter hermafroditen som 1800-talets främsta kulturella monster?

Kroppens idéhistoria är ett vitalt forskningsfält och med detta projekt vidgas frågeställningarna mot kroppsliga avvikelser såsom de kommit att förstås inom ramen för svensk medicin. Projektet visar hur kroppsliga ovanligheter har kommit att betraktas som anatomiska patologier och ur denna kunskap emanerar en omfattande och dagsaktuell problematik. Dagens intersexuella och fysiskt handikappade brottas med frågor om selektiva aborter, operativa ingrepp och en generell tanke om att medfödda kroppsliga ovanligheter i första hand ska utplånas eller botas. En viktig forskningsuppgift är att undersöka hur den svenska medicinen har navigerat i dessa frågor under perioden 1850-2000.